

7. Ковчина І. Теоретико-методологічні засади формування правових умінь у майбутнього соціального педагога [Текст] / І. Ковчина // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 4. – С. 147-157.

8. Конституція України від 28 червня 1996 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.

9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacjonalno-patriotichne-vixovannya/>.

10. Машика В. Т. Щодо методичних особливостей викладання правознавства [Текст] / В. Т. Машика // Історія та правознавство. – 2016. – № 6. – С. 7-10.

11. Рашкевич Ю.М. Компетентнісний підхід у побудові освітніх програм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/Downloads/Competence_Approach_Rashkevych_Nov.2014.pdf.

12. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М.Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред.. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.

13. Рябовол Л. Т. 3 історії організації правової освіти в незалежній Україні [Текст] / Л. Т. Рябовол // Історія та правознавство. – 2013. – № 1. – С. 3-4.

14. Філіпенко Т. Конституційне право. Методичні рекомендації до вивчення теми. Правознавство. 10-й клас [Текст] / Т. Філіпенко // Історія України. – 2014. – груд. (№ 24). – вкладка.

Іван Кравченко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

За останні 20 років процес трансформації системи вищої освіти в Україні набув перманентного, проте, певною мірою безсистемного характеру. Однією з основних проблем реформування української системи вищої освіти є визначення форм і меж автономії ВНЗ задля ефективного їх функціонування, а також підтримання балансу між ступенем автономії та державним регулюванням навчального процесу з метою адекватного задоволення соціальних очікувань, зокрема поєднання ідеології вільного ринку з дотриманням принципів соціальної справедливості.

Якщо функції управління вищими навчальними закладами зосереджено в державних установах, то відбувається жорстка уніфікація підготовки фахівців, що звужує їхні професійні горизонти, зменшує гнучкість реагування системи освіти на запити ринку праці тощо. У разі передачі управлінських функцій академічним структурам виникає загроза ізоляції університетів від суспільства. Міжнародні та європейські документи пропонують вирішувати цю дилему шляхом посилення суспільного контролю за якістю освіти, оптимізації й певної децентралізації управління вищою освітою. «Вищим навчальним закладам має бути надана автономія в їхніх внутрішніх справах, однак така автономія має супроводжуватися чіткою і прозорою підзвітністю урядові, парламентам, студентам і суспільству в цілому»[2, с. 13]. «Потужну

силу керування перетвореннями закладено в партнерстві та зв'язках між зацікавленими сторонами - особами, відповідальними за розробку політики на національному й інституційному рівнях, викладацьким складом та іншими співробітниками, дослідниками і студентами. Ключова роль у цьому процесі належить також неурядовим організаціям. Таким чином партнерство на основі спільних інтересів, взаємної поваги і довіри має бути основним методом оновлення вищої освіти»[2, с. 17].

Університетська автономія - це форма встановлення та повсякчасного досягнення академічних свобод, що визначається як необхідна ступінь незалежності університету:

- у правоздатності вирішувати завдання розвитку особистості, суспільства;
- від зовнішнього втручання (від держави та інших суспільних сил) приймати рішення стосовно внутрішньої організації та управління, розподілу фінансових ресурсів та генерування доходів, адміністрування і встановлення власної лінії поведінки (місії) у сфері освіти, науково-дослідної роботи, викладання й інших пов'язаних із цими видами діяльності.

Академічна свобода - це свобода здійснювати свою академічну діяльність у рамках, що визначені етичними правилами академічної спільноти і міжнародними практиками, без будь-якого зовнішнього тиску.

Освіта є найважливішим чинником формування нової якості суспільства, економіки й людини. Освіта, відповідно до преамбули Закону України «Про освіту», є основою інтелектуального, культурного, духовного й соціально-економічного розвитку суспільства й держави [4, с. 451].

Роль освіти на сучасному етапі розвитку нашої держави визначається завданнями інтеграції України в європейський і світовий економічний, політичний і освітній простір, послідовним переходом до демократичної й правової держави, ринкової економіки, необхідністю виходу з кризи і подолання відставання країни від світових тенденцій економічного й соціального розвитку.

Якість сучасного суспільства безпосередньо пов'язана з якістю освіти. А якість освіти у свою чергу багато в чому визначається рівнем університетської автономії і станом академічних свобод в установах вищої освіти. Розширення університетської автономії й академічної свободи важливе і для подальшого становлення громадянського суспільства, процес створення якого в нашій країні йде дуже повільно.

Американський філософ і педагог, один з провідних представників прагматизму Джон Дьюї вважав, що «академічна свобода тісно пов'язана з тим, яку роль відіграють майбутні громадяни країни у формуванні нашої економічної і політичної долі. Соціальне значення академічної свободи полягає у тому факті, - пише філософ, - що без свободи дослідження і свободи викладачів і учнів у вивченні діючих сил суспільства й можливих засобів управління ними не можна виробити у молоді звички до продуманої дії, необхідної для благополучного розвитку суспільства» [3, с. 212]. На думку американського вченого, університетська автономія і академічна свобода - це безумовні цінності громадянського суспільства.

Як відмічено в міжнародних і регіональних документах, академічна свобода і університетська автономія мають бути фундаментальною якістю

демократичного суспільства. (ПАРЄ виступила навіть з пропозицією до Комітету Міністрів висунути як умову членства в Раді Європи визнання країною-кандидатом у законодавчому порядку академічної свободи й університетської автономії).

Традиції університетської автономії й академічної свободи сформувалися ще в XI-XII ст. у Болонському університеті. Ці традиції в подальшому стали засадою європейського простору вищої освіти, в основі якої «лежать інституційна автономія, академічна свобода, однакові можливості і демократичні принципи» [5].

У Болонській декларації «Зона європейської вищої освіти» (1999) підкреслюється, що автономія університетів і академічна свобода забезпечують адаптацію системи вищої освіти і наукових досліджень до потреб, запитів суспільства і необхідності розвитку наукових знань. У цьому документі міністри освіти європейських країн узяли на себе зобов'язання досягти цілей Болонського процесу, зберігаючи пошану до всіляких культур, мов, національних систем освіти й університетської автономії.

Найбільш детальний зміст принципів університетської автономії і академічної свободи надано в документі ЮНЕСКО під назвою «Рекомендація про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів» (1997 р).

Під університетською автономією тут мається на увазі «така міра самоврядування, яка необхідна установам вищої освіти для ефективного ухвалення рішень відносно своєї навчальної роботи, норм, управління і відповідної діяльності, і яка сумісна з державними системами підзвітності, особливо в тому, що стосується державного фінансування, а також з повагою до академічної свободи і прав людини» [1]. Слід зауважити, що Рекомендація ЮНЕСКО застерігає університети від використання ними автономії як привід для обмеження прав викладацьких кадрів установ вищої освіти.

Необхідність розширення автономії українських ВНЗ не викликає сумнівів ні у державних структур, ні у громадськості. Ініціативи щодо подальшого реформування системи вищої освіти передбачають право університету встановлювати власні навчальні програми і цілі (змістовна автономія); право університету визначати способи досягнення раніше встановлених пріоритетів, які визначені як частина національної політики (процедурна автономія); право закладів вищої освіти визначати власну академічну структуру (органічна автономія). Проте гострі дискусії в суспільстві точаться навколо конкретних формату та змісту очікуваних перетворень.

При здійсненні реформ системи вищої освіти в Україні має враховуватися те, що автономія університетів у державах сталої демократії дозволяє університету в якості складової соціального середовища, що забезпечує безперервний процес соціалізації особистості, здатної до відповідальності й конструктивної самореалізації, зосередитися на суто навчальних та науково-дослідних завданнях.

Процеси децентралізації управління вищою школою і посилення її автономії, що розглядаються у двох вимірах: 1) як засіб децентралізації управління; 2) як засіб підвищення якості освіти та гнучкості системи вищої освіти, тривають в Західній Європі з 80-х років ХХ ст., в латиноамериканських, східноєвропейських країнах та азійсько-тихоокеанському регіоні - з 90-х.

У країнах СНД ці загальносвітові тенденції проявляються із запізненням, оскільки з радянських часів успадковано традицію жорстко централізованого управління. Традиційна повна фінансова залежність системи вищої освіти від органів і структур державної влади є головним важелем тиску на університети. Справжню автономію вітчизняні університети набудуть лише за умови диверсифікації джерел фінансування та залучення до захисту академічних свобод у виборі наукових пріоритетів інституцій громадянського суспільства. Проте якщо державне фінансування вищої школи припинити, можлива втрата державного контролю над системою освіти, і вища освіта може перестати бути суспільним благом. Отже, автономію університетів необхідно визначити з урахуванням глибшої інтеграції університету з економікою, ринком праці і процесами розвитку суспільства і держави, що сприятиме демократизації освіти, підвищенню конкурентоспроможності національних університетів і залученню до управління освітою ініціативних науковців.

Держава зобов'язана не втручатися в автономію університетів і запобігати втручанню інших сил суспільства. Правильне використання академічної свободи і відповідальність, що покладена на заклади освіти, потребують високого ступеня автономності університетів. Університетська автономія повинна здійснюватися демократичними засобами, які включають активну участь усіх членів академічних спільнот.

Усі члени академічних спільнот повинні мати право і змогу без будь-якої дискримінації брати участь у проведенні академічних і адміністративних справ. Усі органи управління університетів повинні обиратися в результаті вільних виборів і включати членів різних секторів академічної спільноти.

Системні проблеми української вищої освіти

Автономія й академічна свобода університетів України - не самоціль. Університетська автономія має сприяти досягненню стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства. Отже форми і зміст автономії українських ВНЗ повинні забезпечити подолання системних проблем, що накопичилися у вітчизняній системі вищої освіти. Серед найгостріших із цих проблем можна виділити:

- **Незбалансованість мережі ВНЗ.** Вища освіта в Україні стала дійсно масовою, що не підкріплювалося збільшенням державних видатків до рівня, який гарантував би якісну освіту всім бажаючим її отримати. Таке збільшення державних видатків неможливе. Наразі постає питання про необхідність скорочення невиправдано великої кількості вищих навчальних закладів.

- **Високий рівень корупції.** Введення системи З **НО** випускників шкіл, яке, поза сумнівом, є дуже позитивним процесом, знизило рівень корупції при вступі до ВНЗ, але **корупція під час навчання** набула майже неконтрольованих обсягів.

- **Інфляція стандартів освіти.** Надмірне зростання **кількості** державних, відомчих та приватних вузів, не підкріплене системою контролю відповідності їх матеріально-технічної та інтелектуальної бази освітнім стандартам, нечіткість визначення цих стандартів, призвели до появи «дипломованих фахівців», які не мають інколи навіть базових фахових знань, що веде до втрати суспільного престижу української вищої освіти.

• **Низький рівень оплати праці викладачів та співробітників.** Заробітна плата викладачів та працівників ВНЗ не досягала навіть середньої у промисловості, що провокує пошуки додаткових джерел доходів, у тому числі корупційних. Кар'єра викладача стає дедалі менш привабливою для талановитої та амбітної молоді.

• **Ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти.** Брак фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів, обмеженість доступу до сучасної наукової літератури, старі наукові кадри, котрі не володіють іноземними мовами та сучасними засобами комунікації, «радянський менеджмент» призвели до втрати позицій університетських науковців України в міжнародному науковому співтоваристві.

Вірив викладання від сучасної науки. Розрив між навчальним процесом і науковими дослідженнями зумовлюється відсутністю ефективної системи підвищення кваліфікації викладачів вищої школи та відсутністю в більшості університетів необхідної науково-дослідної бази, яка з радянських часів залишається прерогативою науково-дослідних інститутів системи Національної академії наук України.

Повільні темпи та низька ефективність упровадження принципів Болонського процесу. Не завершено перехід на дворівневу систему ступенів вищої освіти (наявність освітнього рівня «спеціаліст»). Упровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та додатку до диплому міжнародного зразка (DS) не підвищили академічної мобільності українського студентства і не привели до визнання української вищої освіти за кордоном. Змістовні вимоги Болонського процесу підмінюються формальними нововведеннями, які невиправдано бюрократизують навчальний процес. Непродумані заходи з реформування часто викликають опір викладачів, які вважають болонські реформи недоцільними, натомість віддаючи перевагу апробованим національним освітнім традиціям.

Потенційні загрози, пов'язані з непродуманими заходами посилення автономії. При розробці і втіленні заходів з розширення університетської автономії необхідно передбачити ефективні запобіжники від узурпації влади у ВНЗ. В умовах майже повної залежності Вченої ради, а також самоврядних інституцій (студентського самоврядування, профспілок, професійних і громадських товариств, університетських ЗМІ тощо) від адміністрації ВНЗ (в особі ректора) автономія університету від держави може перетворити його на «ректорську вотчину» [6].

Список використаної літератури

1. Волосникова Л.М. О принципе академической автономии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.usu.ru/bitstream/1234.56789/765/1/ЦМ-2005-05-07.pdf>
2. Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи і практичні заходи. – Париж, 1998.
3. Дьюи Д. Реконструкция в философии. Проблемы человека / Пер. с англ., послеслов. и примеч. Л. Е. Павловой. – М. : Республика, 2003.
4. Закон України «Про освіту» / Відомості Верховної Ради. – 199 Е - № 34
5. Касьянов Г. Університетська автономія: складова громадянського суспільства // Дзеркало тижня. - № 31 (559) 13 - 19 серпня 2005 р.
6. Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу; <http://www.liss.gov.ua/articles/895/>